

STELIAN TRAIAN DUMISTRĂCEL – ITINERARUL UNEI VIEȚI PUSE ÎN SLUJBA LIMBII ROMÂNE

Stelian Traian Dumistrăcel – A Life-long Journey dedicated to the Romanian Language
The article represents a tribute to an exceptional scientific authority of the Romanian philology, Professor Stelian Traian Dumistrăcel. His scientific activity included several fields of the language sciences, standing out due to his deep, rigorous and original contribution. His prodigious work includes substantial contributions in dialectology, lexicology, lexicography, stylistics, textual linguistics, history of literary language, Romance linguistics, ethnolinguistics, sociolinguistics, pragmatics. All these represent the fruitful activity of a lifetime devoted to science, both as an emeritus researcher at the “Alexandru Philippide” Romanian Institute of Philology, Iași, as well as a Professor at the Department of Journalism of the Faculty of Letters of the “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași as well as at the Faculty of Letters of “Dunărea de Jos” University of Galați.

Key-words: *tribute, scientific authority, language sciences, researcher, professor*

Cu puține luni în urmă, pe 18 martie 2022, a plecat pe neașteptate din viața pământescă o personalitate de excepție, respectată și recunoscută de școala lingvistică din România și de peste hotare, distinsul și îndrăgitul profesor universitar doctor Stelian Traian Dumistrăcel. Spirit erudit, rafinat și novator, a fost un neobosit cercetător pe terenul limbii române, pe care a inspectat-o cu pasiune atât teoretic, cât aplicativ, prin angajarea unor perspective poliedrice asupra fenomenelor lingvistice. Este autorul unei opere științifice, care cuprinde lucrări de o impresionantă anvergură, ce au devenit adevărate repere în literatura de specialitate și care reprezintă rodul unei vieți întregi puse în slujba științei. A acoperit, prin preocupările sale, extinse și variate, multe domenii ale științelor limbii, precum dialectologia, lexicologia, lexicografia, stilistica, lingvistica textului, istoria limbii literare, romanistica, etnolingvistica, sociolingvistica, pragmatica, impunându-se, în fiecare dintre ele, prin perspectivele originale și multilaterale.

S-a născut în comuna Zvoriștea, județul Suceava, la 19 august 1937, iar curiozitatea, dragostea pentru lectură, ce l-au caracterizat încă din copilărie, din clasele primare, au fost însoțite de o inteligență sclipitoare de la cea mai fragedă vârstă, care s-a potențat și în anii următori, la Școala Normală din Șendriceni-Dorohoi, județul Botoșani, apoi la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, pe care a absolvit-o ca șef de promoție în anul 1958. Iată ce mărturisea în acest sens într-un interviu acordat în 2007 profesorului universitar doctor Cristinel Munteanu, fost student, masterand și doctorand al Domniei Sale:

Începând din clasele primare, am citit foarte mult (cam tot ce îmi cădea în mână): de la povești la «doxuri» (Aventurile submarinului DOX) și romane de aventuri din colecția «15 lei», la textele din vechile manuale de geografie de liceu (extrase

¹ Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava.

din operele lui Simion Mehedinți și G. Vâlsan) și, apoi, multe cărți ale lui Sadoveanu și majoritatea romanelor lui Cezar Petrescu, dar și ale lui Jules Vernes, sau proze ale lui H. G. Wells! În timpul studiilor medii am citit aproape toate traducerile din limba rusă (și sovietică!) apărute în acei ani la Casa Rusă (cărțile vechi din fosta bibliotecă a Școlii Pedagogice de la Șendriceni fuseseră arse din rațiuni de cenzură!). În timpul facultății am citit mult din marea literatură: împrumutam de la Biblioteca Centrală, pe Buletine ante-semnate (în alb) de profesorul Al. Dima, cărți de la «Fondul S» [= „secret”] pe care acest adevărat Magistru le folosea pentru cursurile de literatură universală și de teoria literaturii².

La construcția erudiției sale, un rol important l-au avut diferitele specializări și stagii de pregătire în străinătate, unde a întâlnit lingviști de notoritate, care i-au marcat, într-o măsură mai mică sau mai mare, traiectoria științifică ulterioară. Ca bursier DAAD în Germania, în 1967 și 1969, la Berlin, l-a cunoscut pe Werner Bahner; în 1975, la Tübingen, l-a întâlnit pe Eugeniu Coșeriu; la Heidelberg, pe K. Baldinger; la Bonn, pe H. Meier; la Marburg/Lahn, pe L. E. Schmidt; la Paris, în 1977, l-a cunoscut pe M.-R. Aurembou; la Lyon l-a întâlnit pe Gaston Tuaillon, iar la Toulouse, pe J.-L. Fossat și X. Ravier. În următoarele șase decenii a fost un neobosit cercetător și coordonator al Departamentului de lexicologie, dialectologie și toponimie (1970-1974), al celui de dialectologie din cadrul Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” din Iași (1990-2010), iar în perioada 1975-1984 a fost director onorific al Centrului de lingvistică, istorie literară și folclor. A deținut, de-a lungul timpului, mai multe funcții în colectivele de redacție ale unor reviste științifice: secretar științific de redacție (1962) și redactor-șef (din 1990) al „Anuarului de lingvistică și istorie literară”, membru în colectivul de redacție al revistei „Limba Română” (Chișinău), precum și membru în consiliul academic al publicației „Philologica Jassyensis”. A fost preocupat, de asemenea, și de popularizarea cunoașterii în rândul publicului larg, fapt care l-a motivat să îngrijească, între 2007 și 2011 rubrica „Lumea cuvântului” în ziarul „Lumina”, dar și alte rubrici în periodice, precum: „Iașul literar”, „Cronica”, „Convorbiri literare”, „Semn” (Bălți), „Dacia literară”, „Revista română”, „Contemporanul”, „Monitorul”, „Ziarul de Iași” etc. În perioada 1995-1997 a avut calitatea de realizator al unor emisiuni de profil, precum „Limba ce-o vorbim”, la „Europa Nova”, și a avut colaborări fructuoase și cu Studioul de Radio Iași și cu Radio România Cultural.

Formația enciclopedică, forța impresionantă de muncă, vivacitatea de care a dat dovadă emeritul cercetător Stelian Dumistrăcel s-au concretizat într-o prodigioasă operă, iar lunga listă a publicațiilor Domniei Sale numără o multitudine de lucrări ce au ca notă comună trasarea unor linii de forță, deschiderea spre nou, autenticitatea, calitatea argumentației și capacitatea, de a „favoriza cititorului lecturi de conștientizare, pe diferite planuri, a însăși condiției umane”³.

Stau dovadă cele zece cărți ca autor unic, douăsprezece în calitate de coautor, peste trei sute de studii și articole științifice în domeniul științelor limbii și limbajului. Tradiția funcționării limbii, atât a celei vorbite, cât și a celei scrise, descrierea varietății acestora prin analiza diferitelor registre de utilizare, cercetarea limbii ca

² Stelian Dumistrăcel, „Cercetarea lingvistică îi poate favoriza cititorului lecturi de conștientizare, pe diferite planuri, a însăși condiției umane”, interviu luat de Cristinel Munteanu lui Stelian Dumistrăcel, „Limba română”, Chișinău, nr. 7-9, XVII, 2007, p. 100.

³ *Ibidem*, p. 105.

depozitară a mentalului primar din perspectivă socio- și psiholingvistică sunt doar câteva direcții care evidențiază că ne aflăm în fața unei personalități științifice de o extraordinară complexitate, care a reușit să acopere o diversitate de domenii conexe ce și-au găsit „împăcarea”, după cum mărturisea Domnia Sa în interviul menționat mai sus, „sub eticheta unui fișier tematic «viziune de antropologie culturală»”⁴

Vorbea cu pasiune de „prima dragoste, care nu se uită niciodată”, *dialectologia*, pe care nu o percepea „ca pe un recensământ, ci ca pe o convenție de colaborare, o formă de comunicare reală”, cu un anumit specific, ce presupune nu numai identificarea informatorului potrivit, obligat să dețină „pe lângă cunoașterea lucrurilor și plăcerea exprimării”, ci și tact, „talentul de a putea scoate lucruri interesante, lucruri adevărate în legătură cu obiectul de studiu”⁵. Rămâne de referință în dialectologie lucrarea scrisă în colaborare (cu Doina Hreapcă și Ion-Horia Bîrleanu), *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, apărută la Editura Academiei Române, 1997, căreia i se adaugă și alte contribuții substanțiale în domeniu, elaborate în cadrul unor proiecte naționale și internaționale, în care a avut calitatea de coordonator sau de colaborator: *Atlasul lingvistic român pe regiuni, Moldova și Bucovina (1987-2005)* (coordonator și colaborator), *Dicționarul limbii române*, serie nouă (1987, 1992 – unde a fost revizor pentru trei volume).

În semn de recunoaștere și de prețuire în spațiul lingvistic european, a fost invitat să participe, în calitate de membru, în Comitetul Național Român pentru *Atlas linguarum Europae* (ALE), *Atlas linguistique roman* (AliR) și a susținut mai multe conferințe la universități din străinătate, precum „Friederich-Schiller-Universität Jena” (1995, 1996, 1997), Heidelberg (1996), Universitatea „Alec Russo” (Bălți, Republica Moldova). A primit, de-a lungul timpului, numeroase premii: premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române (pentru volumul *Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne*), premiul pentru cercetare al revistei „Cronica” (pentru volumul *Sate dispărute – sate amenințate*; Marele Premiu „Coresi” la Salonul Internațional de Carte SIC (pentru *Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române*, 2007); Premiul „Bogdan Petriceicu Hasdeu” al Academiei Române (pentru volumul IV din NALR. *Moldova și Bucovina*, coordonat în 2014). Tot ca răsplată a meritelor sale, în anul 2009, a primit „Diploma de onoare” a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din București al Academiei Române, cu prilejul împlinirii a 60 de ani de la înființare; în anul 2011 i s-a decernat titlul de Doctor Honoris Causa al Universității „Dunărea de Jos” din Galați, în 2012 al Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova, iar în anul 2017 a primit aceeași distincție din partea Universității „Vasile Alecsandri” din Bacău. Începând din anul 2010, a fost membru al Uniunii Scriitorilor din România, filiala Iași, și în anul 2020, la inițiativa Asociației Studenților Jurnaliști (ASJ), a Asociației ARTIS, cu sprijinul Academiei Române, Filiala Iași și al Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide”, a primit distincția de Cetățean de Onoare al Municipiului Iași.

Ca om de litere, Stelian Dumistrăcel a fost interesat de modul în care își trăiește viața limba română, pe care a radiografiat-o în profunzimea ei, iar pasiunea, entuziasmul, ingeniozitatea cu care erau investigate faptele de limbă aveau menirea

⁴ *Ibidem*, p. 103.

⁵ Stelian Dumistrăcel, *Ancheta dialectală „nu este un recensământ, ci este o convenție de colaborare, o formă de comunicare reală”*, interviu cu Stelian Dumistrăcel, realizat de Ioan Dănilă, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, 28/2012, p. 13-18.

de a transforma interlocutorul într-un observator activ și sensibil la transformările acesteia, după cum mărturiseau colegii și colaboratorii Domniei Sale de la Institutul de Lingvistică:

Mereu lângă noi și aproape de noi, lipsit de complexe inhibitoare, deși aflat în contradicție cu mediocritatea, nu pare să fi ținut niciodată transformarea mai tinerilor săi colegi în performeri ai științei reci, ci în primul rând sensibilizarea lor la viața limbii, de a le transmite emoția, fascinația pe care o trăiește la observarea fenomenelor acesteia.⁶

Aceleași trăiri le experimentează și cititorii celor 240 de articole ale insolitului *Dicționar de expresii românești „Până-n pânzele albe”* (Editura Institutul European, 2001), iar fascinanta incursiune în viața expresiilor, care surprinde cititorul prin subtilitatea, ingeniozitatea și originalitatea explicațiilor etimologice propuse n-ar fi fost posibilă în absența unui fin observator al limbii române. Adresată atât specialiștilor în filologie, cât și publicului larg, interesat de modul în care s-au fixat în limbă diferite mentalități, „reflectând orientarea în spațiu și perceperea timpului, ocupațiile primordiale (de la stadiul de «prădători» la cel de producători), practicile magice și credințele religioase, vechile obiceiuri familiale, dreptul cutumiar și, în sfârșit, confruntarea cu alte etnii și civilizații”), lucrarea este unică în spațiul lingvistic românesc prin orientarea spre domeniul etimologiei frazeologismelor, „ținut la distanță în lucrări recente, cu preocupări de repertoriere sau chiar de sinteză”, după cum atrăgea atenția chiar autorul în prefața celei de a doua ediții a dicționarului⁷. Rigoarea științifică se îmbină în mod fericit cu stilul fermecător și accesibil de prezentare a informațiilor (unele de strictă specialitate), astfel încât cititorul nu rămâne doar încântat să descopere istoria din spatele unei expresii idiomatice, ci își poate evalua cunoștințele lingvistice pe care le deține.

În ceea ce privește diversitatea profesională a formației sale, Domnia Sa mărturisea, în alocuțiunea după acordarea titlului de Doctor Honoris Causa din partea Universității „Vasile Alecsandri” din Bacău (2017), că aceasta este rezultatul „presiunii epocii”, care l-a forțat să devină „un *generalist*, cu posibilități de adaptare”. Reflecția, „revenirea la fondatori”, efortul de revizuire și de regândire a contribuțiilor anterioare au fost stimulatoare și s-au soldat adesea cu remanierea unor definiții, cu remodelarea descrierilor taxonomice în alt domeniu în care a avut contribuții substanțiale, *lingvistica textului jurnalistic*. Investigarea mecanismelor de funcționare a limbii din perspectiva relației dintre emițător și receptor, analiza tipului enunțării, a intertextualității de tip „discurs repetat” au avut ca rezultat, în cele trei lucrări, *Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale* (Editura Institutul European, 2007), *Discursul repetat în textul jurnalistic* (Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2006), *Cuvintele încotro? Lingvistica pentru toate televiziunile* (Editura Polirom, 2017), nu numai retușarea, cu argumente solide, a structurii stilistice a limbii române, ci reîncadrarea, într-o manieră proprie, a poziției

⁶ Luminița Botoșineanu, Florin-Teodor Olariu, Veronica Olariu, în articolul *Primus inter pares. Ipoteze ale unui altfel de lider*, în *Verba et res. Studia linguistica in honorem magistri Stelian Dumitrăcel*, număr special al revistei „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t. LVII, 2017, volum îngrijit de Luminița Botoșineanu, Daniela Butnaru, Florin-Teodor Olariu, p. 58.

⁷ Stelian Dumitrăcel, *Până-n pânzele albe. Expresii românești*, ediția a II-a, Iași, Institutul European, 2001, p. 20.

pe care îl ocupă limbajul publicistic ca specie a discursului public (în cadrul subgenului stilului comunicării publice și private literare). Raportul de complementaritate, mai ales la nivel aplicativ, menționat chiar de autor în prefața primei lucrări citate mai sus, se regăsește în altă cercetare în care marele lingvist a cartografiat spațiul public al comunicării mediatice, din perspectiva tradiției retoricii clasice. Dedicată Magistrului de la Tübingen, monografia *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentația instaurării comuniunii fatice prin mass-media* este structurată în trei părți (*Scurt istoric al problemei, Destructurarea și restructurarea enunțului aparținând discursului repetat în textul jurnalistic și în discursul public, Tentația instituirii comuniunii fatice prin mass-media*) și cuprinde mai multe subdiviziuni, pe parcursul cărora autorul realizează o riguroasă tipologizare a „enunțurilor aparținând discursului repetat”, care este urmată apoi de analiza variației acestora după regulile „quatripartita ratio” sistematizate de Quintilian.

A fost nu numai un cercetător științific erudit, rafinat și respectat, o autoritate în domeniul științelor limbii, recunoscut atât în țară cât și în străinătate, ci și un profesor cu vocație, carismatic, prețuit de studenți, un foarte competent specialist în arta discursului public, binevoitor, dar și exigent în același timp, care știa să impresioneze publicul tânăr prin exprimarea clară, elegantă și nuanțată, prin umor fin și subtilă ironie. Contactul permanent cu limba vorbită și scrisă (atât cu cea veche, cât și cu cea contemporană), înțelegerea profundă a lucrurilor, subtilitatea analitică au fost admirate de generațiile de studenți care au avut șansa de a-i asculta prelegerile atent elaborate și convingător prezentate. O contribuție substanțială a adus-o consolidării specializării Jurnalism și Științe ale Comunicării de la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, unde a ținut cursuri de retorică, pragmatică, stilistică, în care le-a transmis studenților „principiile lingvisticii ca știință a culturii” și care, îmbinate cu valorificarea „marilor posibilități pe care ți le oferă munca”, i-ar putea sprijini pe studenți „să se orienteze eficient ca să-și găsească un drum, să răzbească, ba chiar să aibă succes, eventual în condiții mai puțin favorabile”⁸. Activitatea didactică desfășurată în cadrul Facultății de Jurnalism a adus în centrul atenției studenților un spirit tânăr și modern, care se dorea a fi, după mărturisirile profesorului Stelian Dumistrăcel, „un instructor, nu un propovăduitor sau un activist”⁹. În semn de recunoștință pentru dezbaterile profitabile pe marginea problematicei spinoase a folosirii corecte a limbii române în spațiul public, studenții Domniei Sale i-au dedicat mai multe volume omagiale, dintre care amintim: *Împotriva derivei. Volum omagial Stelian Dumistrăcel '80. Cu 30 de scrisori ale omagiatului către revista Timpul* (ASJ – Iași, editor Corina Giurgiu), lansat pe 19 august 2017.

Respectul profund și admirația față de marele lingvist Eugeniu Coșeriu, cu care a avut o relație apropiată și cu totul specială de prietenie, l-au marcat profund și au fost în mod creativ imprimare tuturor doctoranzilor. Într-un interviu amintit mai sus, acordat lui Cristinel Munteanu¹⁰, mărturisea cu satisfacție și mândrie două validări ale valorii privind propria cercetare primite de la magistrul din Tübingen: prima, despre dicționarul de expresii, parcurs într-o noapte de Eugeniu Coșeriu,

⁸ Stelian Dumistrăcel, *Alocuțiune după acordarea titlului de „Doctor Honoris Causa”*, din partea Universității „Vasile Alecsandri” din Bacău, publicată în „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, 38/2017, p.15.

⁹ Stelian Dumistrăcel, „Cercetarea lingvistică...”, *op. cit.*, p. 102.

¹⁰ *Ibidem*, p. 109.

despre care a afirmat: „Frumoasă carte ai scris!”, iar a doua apreciere a fost primită la un colocviu dedicat lui Eugeniu Coșeriu, la Galați, în 2001, unde, după prezentarea unei lucrări pe tema variației enunțurilor aparținând discursului repetat din perspectiva „quadripartita ratio”, marele lingvist a exclamat: „Domnule Dumistrăcel, ne-ai coplesit!”. În calitate de model paideic, mentor și formator al școlii lingvistice coșeriene „Tehnica liberă a discursului și discursul repetat”, a asimilat multe dintre teoriile magistrului de la Tübingen, pe care le-a continuat și le-a aplicat în calitate de coordonator a numeroase teze de doctorat (12 doctorate susținute și recunoscute), inclusiv ale unor cadre didactice de la universitățile din Iași, Bacău, Galați, Suceava și Timișoara.

Personal, dacă ar fi să schițez un portret al magistrului, așa cum l-am cunoscut eu, aș începe cu imaginea de la prima întâlnire, așa cum o păstrez în suflet și în minte: în biroul său de lucru de la Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide” din Iași, înconjurat de cărți vechi și îndelung folosite, așezate într-o ordine știută cu precizie. În ceea ce privește latura umană a omului de știință, portretul este conturat de un chip plăcut, de un mod distins de a se îmbrăca, de un farmec personal, o eleganță aparte, care era transpusă și în gesturi. Eram întâmpinată întotdeauna cu bunătate și sollicitudine, imprimate pe fața primitoare și eram conștientă de privilegiul că mă puteam îmbogăți de la o sursă valoroasă, avizată, capabilă să-mi orienteze eforturile de cunoaștere în teritoriul pe care îl sondam atunci, terminologia creștină. Am învățat, pe de o parte, ce înseamnă adevărata acribie, rigoarea, tactul, implicarea, (auto)exigența, tenacitatea, temeinicia, avantajele pe care le aduce disciplina muncii și, pe de altă parte, am înțeles care este maniera în care trebuie să te raportezi la faptele de limbă: cu pasiune și entuziasm.

Anvergura științifică, amploarea preocupărilor în domeniul științelor limbii, profunzimea, varietatea, bogăția și originalitatea studiilor elaborate conturează în tușe distincte efigia unui exeget al științei, o personalitate rară și complexă, care va rămâne în memoria celor care l-au cunoscut ca o autoritate științifică și un model moral greu de atins și de depășit.

BIBLIOGRAFIE

- Botoșineanu, Luminița, Florin-Teodor Olariu, Veronica Olariu, *Primus inter pares. Ipostaze ale unui altfel de lider, în Verba et res. Studia linguistica in honorem magistri Stelian Dumistrăcel*, număr special al revistei „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t. LVII, 2017, volum îngrijit de Luminița Botoșineanu, Daniela Butnaru, Florin-Teodor Olariu, p. 59-62.
- Dumistrăcel, Stelian, „Cercetarea lingvistică îi poate favoriza cititorului lecturi de conștientizare, pe diferite planuri, a însăși condiției umane”, interviu cu Stelian Dumistrăcel, realizat de Cristinel Munteanu, „Limba română”, Chișinău, nr. 7-9, anul XVII, 2007, p. 99-112.
- Dumistrăcel, Stelian, *Alocuțiune după acordarea titlului de „Doctor Honoris Causa”*, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, 38/2017, p. 9-15.
- Dumistrăcel, Stelian, *Ancheta dialectală „nu este un recensământ, ci este o convenție de colaborare, o formă de comunicare reală”*, interviu cu Stelian Dumistrăcel, realizat de Ioan Dănilă, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, 28/2012, p. 13-18.
- Dumistrăcel, Stelian, *Până-n pânzele albe. Expresii românești*, ediția a II-a, Iași, Institutul European, 2001.